

چالش‌های تصمیم‌گیری زائر ایرانی برای زیارت پیاده اربعین

غلامرضا صدیق اورعی^۱، استادیار، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی،

دانشگاه فردوسی مشهد

مهديه باقری، دانشجوی دکتری، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی،

دانشگاه فردوسی مشهد

شهیده صدیق اورعی، کارشناس ارشد، برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۲/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۶/۳۰

چکیده

«سفر زیارتی اربعین» به شکل پیاده، در باور مذهبی ایرانیان جایگاه برجسته‌ای دارد. زائر پیاده اربعین برای این سفر با چالش‌های متعددی روبرو است که در صورت حل آن‌ها، تصمیم به این سفر می‌گیرد. این نوشتار به چالش‌های تصمیم‌گیری زائر پیاده ایرانی در سفر اربعین و شیوه حل مسئله توسط او پرداخته است. روش مورد استفاده، برای گردآوری داده‌ها «مردم‌نگاری» و برای تحلیل داده‌ها، گام‌های مورد استفاده در روش «رویش نظریه» است. در پژوهش حاضر با ۳۹ زائر پیاده اربعین ۱۳۹۷ ه.ش. در مسیر پیاده‌روی مصاحبه شده‌است. چالش‌های تصمیم‌گیری در یک مقوله مرکزی «چالش فقدان مقتضیات و وجود موانع» خلاصه می‌شود. آن دسته از چالش‌هایی که زیر عنوان «چالش فقدان مقتضیات» جای می‌گیرند: «تأمین هزینه سفر»، «توانایی پیاده‌روی»، «یافتن همسفر مناسب»، «فراهم کردن وقت مناسب برای سفر»، «امکان دستیابی به مقصود»، «امکانات سفر پیاده از جمله وسایل نقلیه، اسکان، تغذیه، بهداشت» و «آشنایی به راه و مقصد» است. مقوله‌های عمده زیرمجموعه «چالش وجود موانع» عبارت‌اند از: «ممانعت کنشگرانی مانند دولت، کارفرما، مراکز آموزشی، همسر و والدین»، «تزامم‌های ناشی از: تعهد شغلی، تعهد نگهداری از فرزندان و فشار اجتماعی تولیدشده از سوی هم‌وطنان و تعهد به آن‌ها» و «احساس ناامنی».

کلیدواژه‌ها: زیارت، پیاده‌روی اربعین، زائر، تصمیم‌گیری، کنش دینی

مقدمه

کربلا و مزار امام حسین بن علی(ع)، نوه پیامبر اسلام (ص) و امام سوم شیعیان جهان، یادآور مصائب فراوانی است و از سوی دیگر جلوه‌گاه ایمان و ارادت دینی میلیون‌ها انسان در جهان است. شهادت امام حسین در روز دهم ماه محرم سال ۶۱ ه.ق. رخ داد و طبق باور شیعیان اولین زائران او چهل روز پس از شهادتش در روز بیستم ماه صفر همان سال بر مدفن او حاضر شدند و شیعیان باور دارند که امامان بعدی‌شان، زیارت امام حسین را در روز بیستم صفر در کربلا، در سالیان بعد، از علائم ایمان به مکتب اهل بیت شمرده‌اند که به آن "زیارت اربعین" می‌گویند.

سیر و سفر در زمین، کنش پسنیدیده‌ای است که علاوه بر توصیه قرآن، راهنمایان دین آن را عبرت‌آموز دانسته‌اند. سفر -گردشگری- با مقاصد گوناگون انجام می‌شود و یکی از انواع گردشگری، گردشگری -دینی است که بارزترین آن "سفر زیارتی" است. سفر به کربلا برای زیارت اربعین یکی از جلوه‌های آن است. در سال‌های اخیر سفر پیاده به کربلا برای زیارت اربعین به تدریج نیز رواج یافته و به توصیه مرجعیت دینی، زیارت اربعین به‌طور پیاده، بسیار بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. آمار جمعیت زائران پیاده به سوی کربلا در سال ۱۳۹۷ طبق اعلام امام جمعه کربلا و ناظر بر تولیت آستان مقدس عباسی(ع)، ۱۵ میلیون و ۳۲۲ هزار نفر بوده که به مراتب بیشتر از سال ۱۳۹۶ است و تعداد زائرین ایرانی در این مراسم بالغ بر دو میلیون نفر برآورد شده است. (ایرنا، ۱۳۹۸) همچنین طبق گفته معاون اجتماعی فرماندهی انتظامی کشور، ۲ میلیون و ۸۱۴ هزار و ۱۵۹ زائر اربعین حسینی در ۱۵ روز نخست ماه صفر از مرزهای چهارگانه کشور رهسپار کربلای معلا و نجف اشرف شدند. (ایرنا، ۱۳۹۸) این آمار برای زیارت اربعین بی‌سابقه است و اگر با سفر ۹۰ هزار ایرانی برای سفر واجب حج به عربستان مقایسه شود، اهمیت آن بیشتر درک می‌شود.

زیارت و سفر دینی نیز موضوعی مهم، گسترده و قابل تأمل برای جامعه‌شناسان است و این موضوع در ایران به تازگی مورد مطالعات اجتماعی و اقتصادی قرار گرفته است. پژوهش‌ها و مطالعاتی مرتبط با حوزه زائر و زیارت انجام شده است. به‌عنوان نمونه می‌توان به این پژوهش‌ها اشاره کرد: پویانفر، ۱۳۹۸؛

بُد، ۱۳۹۷؛ معاون، موحد و طبعی، ۱۳۹۶؛ یوسفی، اورعی، کهنسال و مکری‌زاده، ۱۳۹۱؛ فکوری حاجی یار، ۱۳۸۹؛ امیر احمدی، ۱۳۸۹؛ فروغ‌زاده، ۱۳۸۹؛ اکبری، ۱۳۸۹؛ گزارش نظرسنجی از زائران درباره برنامه‌های ستاد استقبال از بهار ۱۳۸۹، ۱۳۸۹؛ شناسایی گونه‌های مختلف مسافر در پایانه مسافربری امام رضا(ع)، ۱۳۸۹؛ رفیعی، ۱۳۸۸؛ مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (جهاد دانشگاهی)، ۱۳۸۸).

سفر کردن در یک‌زمان معین به کشور همسایه، یک کنش است و هر کنش انسانی مسبوق به تصمیم‌گیری است. منظور از تصمیم‌گیری^۱ فرایند ذهنی «ترجیح میان شقوق» است که به «انتخاب» منجر می‌شود (صدیق اورعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۵۶). تصمیم‌گیری مقدمات و مراحل دارد که روان‌شناسان اجتماعی درباره آن تحقیقات بسیاری انجام داده‌اند. یک مسئله مهم در هر تصمیم‌گیری، حل مسئله و چالش‌های متعدد در ابعاد یک تصمیم‌گیری است. زائر پیاده اربعین برای این سفر در بازه زمانی محدود و معین با چالش‌ها و مسئله‌های متعددی روبرو است و تا زمانی که نتواند آن‌ها را برای خود حل کند، تصمیم برای این سفر نمی‌گیرد. هدف این نوشتار، کشف مسئله‌ها و چالش‌های زائر پیاده ایرانی در سفر اربعین و شیوه حل مسئله در سال ۱۳۹۷ ه.ش. است. در واقع این تحقیق، در پی پاسخ به این سؤال است که چالش‌های زائر پیاده ایرانی در سفر اربعین چیست و این چالش‌ها با چه شیوه‌هایی حل می‌شود؟

چارچوب مفهومی

منظور از کنش «آن رفتار انسانی است که دارای معنای ذهنی خاصی باشد.» (وبر، ۱۳۸۴: ۲۵) حال اگر کنش به‌سوی دیگری جهت‌گیری شده باشد، کنش اجتماعی است (صدیق اورعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۰).

کنش دارای انواعی است. گاهی کنش عقلانی است. کنش عقلانی به دو نوع عقلانی ارزشی و عقلانی هدفمند تقسیم شده است. «یک کنش زمانی عقلانی معطوف به اهداف معین است که هدف، ابزار و نتایج ثانوی آن همگی به شکل عقلانی در نظر گرفته شده و سنجیده شده باشند» (وبر، ۱۳۸۴: ۵۳) و منظور از کنش عقلانی ارزشی، کنشی است که شامل باور آگاهانه به ارزش یک رفتار اخلاقی، زیبایی

شناختی، مذهبی و غیره است که فارغ از هرگونه چشم‌اندازی برای توفیق بیرونی است و فقط به خاطر خودش وجود دارد.

گاهی کنش، غیرعقلانی است که خود به دو نوع عاطفی و سنتی تقسیم شده است: «منظور از کنش عاطفی، ناشی از تمایلات خاص و وضعیت احساسی شخص است و کنش سنتی حاصل گرایش به سنت است که از طریق عادات طولانی‌مدت ایجاد می‌شود.» (همان: ۵۲) از آنجاکه عمل عقلانی به نوعی تیپ ایده‌آل می‌ماند، بنابراین آنچه باید جستجو شود، میزان نزدیکی اعمال افراد به نوع آرمانی کنش عقلانی است. در ادامه، لازم است توضیح مختصری درباره‌ی عقلانیت داده شود. از آنجایی که عقل در دو ساحت نظری و عملی شناسایی و مطرح شده است؛ عقلانیت نیز، به نظری و عملی قابل تقسیم است.

عقل نظری مربوط به گزاره‌های حقیقی است. اما «عقلانی» در عقلانیت عملی، صفتی برای عمل و گزینش‌های انسان است. انسان‌ها هم هدف‌های زندگی و هم وسایل رسیدن به این هدف‌ها را برمی‌گزینند. عقلانی بودن انتخاب هدف زمانی است که ارزش ناشی از نیل به آن هدف، بیشتر از ارزش وسایل و هزینه‌های صرف شده برای رسیدن به آن هدف باشد. البته هر شخص در زندگی علاوه بر هدف نهایی، هدف‌های واسطه‌ای و مقدماتی دارند که مبنای هدف نهایی نظام‌های ارزشی است، نه مبانی برهانی در عقل نظری.

حال اگر انسان برای رسیدن به هدف، وسایلی را برگزیند که او را سریع‌تر، مطمئن‌تر و با کمترین هزینه و پیامدهای منفی به هدف برسانند؛ این عمل انتخاب عقلانی وسیله است. این عقلانیت تحت عنوان عقلانیت «ابزاری» یا عقلانیت «وسیله-هدف» نامیده می‌شود. پس در عقلانیت عملی شخص یا گروه، در پی به حداکثر رساندن مطلوبیت خویش است.

برخی از جامعه‌شناسان، از مفهوم «انسان جامعه‌شناختی» سخن گفته‌اند. عقلانیت انسان جامعه‌شناختی، عقلانیت مرکب است. (بودون، ۱۳۷۰) به این معنی که «انسان جامعه‌شناختی در برابر یک انتخاب، در برخی حالات ممکن است آن شقی را که ترجیح می‌دهد، انتخاب نکند؛ بلکه آن شقی را که به آن

«عادت» دارد و یا طبق «ارزش‌هایی که «درونی کرده‌است»، برگزیند. (همان: ۲۴۹)

با توجه به آنچه تاکنون گفته شد، درمی‌یابیم که: عمل چیزی غیر از تصمیم‌گیری و اقدام نیست؛ «تصمیم‌گیری» عبارت است از: فرایند ذهنی «ترجیح میان شقوق» که منجر به «انتخاب» می‌شود. تصمیم‌گیری مراحل دارد که در ادامه به ترتیب به آن می‌پردازیم:

۱- تشخیص مسئله (احساس نیاز): شناخت و تشخیص مسئله مساوی است با درک نیاز. در مرحله شناخت مسئله، تصمیم‌گیرندگان تشخیص می‌دهند که نیازی وجود دارد. حال این تشخیص اگر به قدر کافی نیرومند باشد، شخص را برمی‌انگیزاند تا در پی حل مسئله (رفع نیاز) برآید.

۲- جستجو: پس از تشخیص مسئله، تصمیم‌گیرنده فرایند جستجو را برای کسب اطلاعات در مورد شق‌هایی که می‌توانند آن مشکل را رفع نمایند، آغاز می‌کند.

۳- ارزیابی بدیل‌ها (مقایسه شقوق): در مرحله ارزیابی بدیل‌ها، تصمیم‌گیرنده به «مقایسه» گزینه‌هایی می‌پردازد که در مرحله قبل، تشخیص داده بود که به‌طور بالقوه قادر به حل مسئله می‌باشند.

۴- انتخاب: انتخاب، برگزیدن شقِ ترجیح داده شده است (صدیق اورعی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۵۶ و ۳۵۷). هم‌چنین هر تصمیم، آثار و پیامدهایی دارد. تصمیم‌گیری از لحاظ «معین بودن یا نامعین بودن پیامدها»، به دو دسته تقسیم می‌گردد: تصمیم‌گیری با «پیامدهای احتمالی» و تصمیم‌گیری با «پیامد قطعی». تصمیم‌گیری با پیامد احتمالی به دودسته تصمیم‌گیری در وضعیت عقلانیت پارامتریک و تصمیم‌گیری در وضعیت عقلانیت استراتژیک تقسیم می‌گردد. عقلانیت پارامتریک، «عقلانیتی است که در آن شخص تصمیم‌گیرنده با شقوق مختلفی روبروست که دارای پیامدهای احتمالی معینی هستند.» (لیتل، ۱۳۷۳: ۸۱) اما تصمیم‌گیری در وضعیت استراتژیک، شامل مواردی می‌شود «که نتایج آن‌ها، بستگی به اختیار عامدانه تصمیم‌گیران دیگر دارد.» (همان: ۸۱) به این معنا که نتیجه و بهره یک تصمیم، تابع تصمیمات از روی اختیار کنشگران دیگر است و تصمیم‌گیرنده باید با در نظر گرفتن محاسبات عقلانی دیگر کنشگران حاضر در میدان کنش، در پی تصمیم‌گیری با حداکثر سود و حداقل هزینه باشد.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت: انسان دائماً با نیازهایی مواجه است و این نیازها برای او تبدیل به مسئله می‌شود. هم‌چنین او برای رفع آن‌ها به انجام دادن کنشی دست می‌زند. کنشگر قبل از انجام هر کنش، مراحل تصمیم‌گیری را طی می‌کند. همان‌طور که گفته شد، در مراحل تصمیم‌گیری، عقلانیت نهفته

است. بدین صورت که: کنشگران دارای اهداف متعددی هستند و برای رسیدن به این اهداف، راه‌ها و وسایل گوناگونی پیش روی آن‌ها قرار دارد. اشخاص با توجه به سود و منفعتی که هر یک از این راه‌ها دارند، یکی را بر دیگری ترجیح می‌دهند و برمی‌گزینند که این ترجیح، همان نظام ارزشی کنشگران است.

«رفتن به سفر زیارتی» و نیز «پیاده سفر رفتن به منظور زیارت» نیز کنش است و از آنجایی که هر کنشی نیازمند مقدمات و آمادگی‌هایی است، این کنش نیز بدون فرایند تصمیم‌گیری رخ نمی‌دهد. همچنین این کنش، کنش دینی است و ترجیح و انتخاب آن در چارچوب نظام ارزش‌های دینی و مذهبی است. یک نفر ایرانی که در ماه هشتم سال ۱۳۹۷ ه.ش. که هوا رو به سردی است و تعطیلات تابستانی تمام شده و مدتی از آن گذشته است و اکثر ترجیحات اشخاص و خانواده‌ها نسبت به سفر کردن به عمل تبدیل شده و صرف وقت و هزینه‌های مالی را به خود جذب کرده است و نیز ۱۳ میلیون دانش‌آموز و ۴ میلیون دانشجو، در سال جدید تحصیلی، مشغول به تحصیل شده‌اند و... می‌خواهد تصمیم بگیرد که به سفر پیاده زیارت اربعین برود یا نه؟ اگر میل و کشش اولیه به این عمل ارزشی را - در چارچوب ارزش‌های مذهب تشیع - در خود یافتند و رفتن را بر نرفتن ترجیح دادند، اقدام به سفر می‌نمایند.

پیاده‌روی اربعین پدیده‌ای است که دارای ابعاد متعدد است. کنشگران مختلفی در این رویداد شرکت می‌کنند که مهم‌ترین آن‌ها زائران و خادمان زائران هستند. این کنشگران واقعیتی را رقم می‌زنند که دارای سطوح، لایه‌ها و تنوع چشمگیری است. از یکسو کنشی جمعی است و در جریان آن کنش‌های اجتماعی متعددی رخ می‌دهد. از منظر روانی، کنش دارای مقدمات شناختی و انگیزشی و از منظر اجتماعی، دارای مقدمات ساختاری و فرهنگی است و آثار و پیامدهایی دارد. از انگیزه‌ها و ادراکات گرفته تا ساختارها و کارکردها، از آثار فردی گرفته تا آثار اجتماعی و از پیامدهای سیاسی گرفته تا پیامدهای اقتصادی و ...

ترکیبی از عوامل مختلف سبب شده است که در سال‌های اخیر این رویداد به نحوی بسیار گسترده رخ داده است؛ به طوری که توجه بسیاری از محققان را نیز به خود جلب کرده است. تحلیل‌های متعددی

درباره این رویداد انجام شده و تحقیقات بسیاری صورت گرفته‌است که البته بسیاری از آنها هنوز انتشار عمومی نیافته‌اند.

با مرور تحقیقات منتشر شده، مشخص شد که برخی از این تحقیقات، درباره ادراک و تجربه‌زیسته زائران ایرانی و عراقی از کنش پیاده‌روی است (رضوی‌زاده، ۱۳۹۶؛ بد، ۱۳۹۷؛ کرمی و بذرافشان، ۱۳۹۳). علاوه بر این، در تحقیق شراهی و ذوالفقارزاده کرمانی، ۱۳۹۸، ادراک زائرین از رفتار خادمان در مسیر پیاده‌روی اربعین موردتوجه واقع شده‌است. همچنین برخی، به اهداف و انگیزه‌های زائرین برای اقدام به این کنش توجه داشته‌اند. برای نمونه می‌توان از تحقیق ایمانی خوشخو و بد، ۱۳۹۵، یاد کرد. برخی تحقیقات نیز درباره ماهیت، کارکردها و ساختار کنش پیاده‌روی هستند. برای نمونه می‌توان به پژوهش گیویان و امین، ۱۳۹۶ اشاره کرد و در تحقیق تاج بخش، ۱۳۹۸ رضایت از کنش پیاده‌روی اربعین سنجیده شده‌است.

همچنین برخی از تحقیقات در این باره، در قالب کتاب تدوین شده‌اند که بخش قابل توجهی از این کتب، سفرنامه‌ها هستند. برای نمونه می‌توان به سفرنامه‌های «ستون ۱۴۵۳»، «عمود آخر»، «پادشاهان پیاده» و «موکب آمستردام» اشاره کرد و برخی از کتب، جنبه علمی‌تری دارند. برای نمونه کتاب «روایت پیاده‌روی اربعین: روایت مردم‌شناسانه و جامعه‌شناختی از پیاده‌روی اربعین» که زیر نظر محمدرضا جوادی یگانه و محمد روزخوش منتشر شده‌است و همچنین کتاب «پیاده‌روی اربعین: تأملات جامعه‌شناختی (مجموعه مقالات)» که در سال ۱۳۹۷ به کوشش محسن حسام مظاهری تدوین و منتشر شده‌است. بسیار روشن است که تحلیل‌ها و تولیدات فکری گسترده‌ای در شبکه‌های اجتماعی ارئه شده که احصای آنها نیازمند تحقیقی مجزاست.

این واقعه عظیم دارای ابعاد متنوع و متعدد، ظرفیت گسترده‌ای برای پژوهش دارد و مقاله حاضر گزارش تحقیقی است که به گوشه‌ای از این واقعه توجه کرده و آن را مورد کاوش قرار داده است که البته در تحقیقات سایرین به آن پرداخته نشده است. در این تحقیق، با مراجعه به کنشگران (زائران) موانع و چالش‌های موجود برای تصمیم و اقدام به کنش پیاده‌روی اربعین و شیوه‌های حل آنها توسط کنشگران مورد کاوش قرار گرفته است.

روش تحقیق

در پژوهش حاضر به دلیل محدود بودن اطلاعات موجود پیرامون موضوع مورد بررسی، تنها روش‌های کیفی می‌توانند امکان یافتن پاسخ را فراهم کنند. کاربرد رویکرد تحقیقی کیفی، معمولاً پاسخگویی به سؤالاتی درباره ماهیت پدیده‌ها با هدف شرح و درک آن‌ها (علی احمدی و نهایی، ۱۳۸۷: ۸۳؛ استراوس و کربین، ۱۹۹۸: ۱۱) است.

از آنجایی‌که نوشتار حاضر به چالش‌های زائر پیاده ایرانی در سفر اربعین و شیوه حل مسئله توسط او نظر داشته‌است و از آنجایی‌که درباره این موضوع، ادبیات مرتبطی موجود نیست؛ از رویکرد کیفی و روش «مردم‌نگاری» استفاده شده‌است. «این روش یکی از روش‌های علمی تحقیق در علوم انسانی با درگیری فعال محقق در میدان تحقیق، به دنبال مشارکت در توسعه معرفت علمی از گروه‌ها یا فرهنگ‌هاست» (ایمان، ۱۳۸۱: ۳۷) هدف مردم‌نگاری ارائه توصیفی دقیق و عمیق است که با جهان‌بینی افراد مشارکت‌کننده در محیط اجتماعی مورد مطالعه انطباق داشته باشد. (همان، ۵۸) در واقع، مزیت این روش، کمک به فراهم شدن توصیفی از برشی از واقعیت اجتماعی است. ابزار مورد استفاده این روش، برای جمع‌آوری اطلاعات، مشاهده و مصاحبه بود. در مردم‌نگاری گردآوری داده‌ها بیش از هر جای دیگر همواره تابع پرسش تحقیق و شرایط میدان مورد نظر است. (فلیک، ۱۳۹۱: ۲۵۳) گفتنی است که مصاحبه‌کنندگان به‌عنوان زائر در مسیر پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۷ ه.ش. حضور داشتند و تمام مصاحبه‌ها طی مسیر پیاده‌روی نجف به کربلا و در زمان توقف زائرین انجام شده‌است. به عنوان قاعده کلی، رایلی (۱۹۹۶) بیان می‌کند که اکثر تحقیقات مبتنی بر گراند تئوری، با انجام دادن ۸ الی ۲۴ مصاحبه به حد اشباع می‌رسند. (گولدینگ، ۱۹۹۹: ۱۵) در تحقیق حاضر، ۲۹ مرد و ۱۰ زن مورد مشاهده و مصاحبه قرار گرفتند و همه آن‌ها از انجام مصاحبه برای یافتن پاسخ تحقیق مطلع بودند. انجام مصاحبه تا زمانی ادامه یافت که معانی، به اشباع رسید. بدین معنا که «در خلال گردآوری و تحلیل بیشتر داده‌ها، داده‌های جدیدی از طبقه‌ها به دست نیامد.» (فراهانی و عریضی، ۱۳۸۴: ۲۲۹؛ گیبسون، ۲۰۰۳؛ فلیک، ۱۳۹۱: ۱۴۰) اکثر مصاحبه‌ها به صورت فردی و تنها چند مورد به صورت جمعی (دو تا چهار نفر) انجام شده است.

مصاحبه‌ها و مشاهدات، یکبار در میدان ثبت شد و بار دیگر بعد از سفر، تمام فایل‌های صوتی مصاحبه‌ها پیاده و مکتوب شد تا از عدم جاافتادگی اطلاعات در حین سفر - به دلیل محدودیت زمانی و مکانی - اطمینان حاصل شود. سپس برای تحلیل داده‌ها از روش‌های معمول کدگذاری، در روش «رویش نظریه» استفاده شده‌است. در این روش، تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری، کدگذاری انتخابی یا گزینشی انجام می‌شود. سازگاری روش رویش نظریه با داده‌های حاصل از روش مردم‌نگاری و البته نظم و قاعده‌مندی این روش، دلیل بهره‌گیری از آن، جهت تحلیل بوده‌است. قابل ذکر است که در مصاحبه‌های این تحقیق، سعی شده پاسخ‌گویان همه موانع و چالش‌های تصمیم‌گیری خود را برای زیارت پیاده اربعین موردتوجه قرار داده و اظهار کنند. برای معتبر ساختن تحقیق در این روش، از فن اعتباریابی یا بازبینی توسط مصاحبه‌شوندگان استفاده شده است. این روش عبارت است از بررسی صحت یافته‌های پژوهش توسط مصاحبه‌شوندگان به منظور تعیین آنکه آیا این پژوهش به شکل صحیح دیدگاه‌های آنان را درباره موضوع پژوهش، تحت پوشش قرار می‌دهد یا نه؟ محقق برای تأمین این اعتبار، می‌تواند از طریق استناد به توصیف‌های مصاحبه‌شوندگان درباره مقوله‌ها، به مقوله‌بندی انجام شده، اعتبار دهد (کریمی و نصر، ۱۳۹۱: ۸۹).

یافته‌های تحقیق:

زمانی که انگیزه جدی برای یک عمل وجود دارد و باید موانع را برطرف کرد و زمینه‌ها را فراهم ساخت، چالش‌های تصمیم‌گیری مطرح می‌شوند. در پژوهش حاضر با زائران پیاده اربعین ۹۷ در مسیر پیاده‌روی مصاحبه شده است، لذا به اصل انگیزه زیارت امام حسین (علیه‌السلام) در اربعین و غیر ایام اربعین پرداخته نشده، بلکه بر چالش‌های اقدام به سفر تأکید شده است.

کدگذاری باز

در ادامه، نتایج کدگذاری باز در جدول شماره یک ارائه شده است. برای هر یک از مفاهیم مستخرج، تنها چند نمونه از عبارات از متن مصاحبه‌ها آورده شده است:

جدول ۱. کدگذاری باز چالش‌های تصمیم‌گیری زائرین پیاده اربعین

عبارت	مفاهیم (چالش‌ها)
ماه‌بانه زندگی مون یک میلیون و ۲۰۰ تومن میشه. در سال با ۵۰ تومان در ماه پس‌انداز می‌کنیم و می‌ایم. کارمند مخابراتم. برای اربعین وام می‌دانم و منم گرفتم.	تأمین هزینه سفر
فکر اربعین بودم؛ اما به لحاظ مالی نمی‌تونستم. یکی از برادرزاده‌هام ویزا و گذرنامه رو گرفت و بقیه هزینه سفر رو هم بهم قرض داد. ما پس‌انداز نداشتیم. این پول ذخیره دخترم تو فلکش بود و با رضایت بهمون داد.	
هر سال سنم می‌رفت بالا. نگران بودم نتونم؛ اما اینجا آدم‌ها با یک پا و دست و خیلی افتاده‌تر اومدن. آدم انگیزه می‌گیره.	توانایی پیاده‌روی
من بخاطر پام تنها اومدم که مزاحم کسی نشم که آهسته راه می‌روم.	
هر وقت یادم می‌افته که تو اون رختخواب‌ها بخوابی چندشم می‌شه. برای دوباره اومدن مردد می‌شم. من هر وقت گرسنه‌ام بشه چیزی می‌خورم. از صبح فقط حلیم خوردم. از قبل بهش فکر کرده‌بودم.	امکانات سفر پیاده
به این فکر می‌کردم بچه رو چطور ببرم اون دستشویی‌ها پشتم می‌لرزید و می‌گفتم اصلا نمی‌رم. اما این عشق، همه سختی‌ها رو راحت می‌کنه.	
پارسال می‌خواستم بیام اما هیچ‌کس باهام نیومد و من هم تنهایی نتونستم بیام. امسال که دوستانم آمدند، من هم اومدم.	یافتن همسفر مناسب
سال‌هایی که نیومدم، تنها بودم. امسال سه برادر تصمیم گرفتیم بیایم.	
خادم‌ها سه هفته به‌خاطر امام حسین(ع) وقت می‌گذارند. یعنی من نمی‌تونم یک هفته فرصت بگذارم؟ (وقت بگذارم؟) دیگه حرف‌ها رو نشنیده گرفتم و هر طور شد اومدم.	فراهم کردن وقت مناسب برای سفر
من راننده بودم. اما سی‌ام ماه قبل از کار اخراج شدم و گفتم بیام اربعین.	
پارسال به کربلا که رسیدیم، خیلی شلوغ بود و روز اربعین نتونستیم زیارت کنیم. امسال اول رفتیم کربلا و بعد سامرا و کاظمین و نجف و حالا هم تو مسیر پیاده‌روی هستیم و روز اربعین برمی‌گردیم.	امکان دستیابی به مقصود
پارسال چون یک مشکل مالیاتی داشتم پاسپورتم رو نمی‌دادند. امسال حواسم بود که مشکلی پیش نیاد.	
من گذرنامه نداشتم. وقتی رفتم گذرنامه بگیرم، باید کارت پایان خدمت الکترونیکی می‌داشتم که مال من الکترونیکی نبود. اما در ۴۵ دقیقه تعویض شد و گذرنامه و ویزا هم یک روزه آماده شد.	مجوز دولت برای خروج
من کارمند پتروشیمی ماهشهرم. شیفت هستیم. ۴ روز استراحت و ۳ روزم کار. از مرخصی استحقاقی سالانمون استفاده می‌کنم.	
محل کارم برای مرخصی قبول نکردن. این همه می‌روم سر کار، حالا دو روز غیبت می‌کنم چیزی نمیشه.	مجوز کارفرما
من کارمندم. رئیس‌مون آدم خوبی و مرخصی می‌ده و هم در دستورالعمل کلی برای اربعین و کربلا راحت مرخصی می‌دن.	
من و خانمم تو ترم‌های حساسی هستیم. اما غیبت کردیم. هوایی اومدیم.	مجوز مراکز آموزشی
این موبک، موبک مدرسه دخترم هست. مدرسه تزکیه و ما از مدرسه اجازه نمی‌گیریم.	
خانومم خیلی مشوق هستن. در حدی که اگر پول نداشته باشم، برام پول جور می‌کنه.	رضایت همسر
خانمم راضی نبود. گفت بدهکاری داریم. گفتم من اگر خانه بمانم، مریض می‌شم. چند سال دارم می‌رم. مثل یک آدم معتاد شدم. بلاخره خانمم راضی شد.	
شوهرم مخالفت نکرد. خودش نیامد. می‌گفت یک کسی رو پیدا کن که باهاش بری و تنها نباشی.	

ادامه جدول ۱

عبارت	مفاهیم (چالش‌ها)
من خانواده‌ام مشوق بودند. من ۴ دفعه اوادم.	رضایت والدین
پدرم خیلی نگران بود و دلتنگ می‌شد و خداروشکر اون هم با همراهی مادرم درست شد. مادرم می‌گفت زن و شوهر نرید. می‌ترسید اتفاقی بیفته. دیگه انقدر گفتم که مامان همه دارن می‌رن و هیچی نمی‌شه، بالاخره راضی شد.	
شغلم آزاده و آهن فروشم و دو نفر هستن و کارها رو انجام می‌دن و من اوادم مشکلی نبود.	تعهد شغلی
خانمم چون بچه‌ها دانشگاه و مدرسه دارن، نتونست بیاد. به هر حال باید یک نفر باشه. بچه‌هام چون مدرسه داشتند، نمی‌شد بیاریم و گذاشتم پیش بچه بزرگترم و جاریم گفتم منم میام پیششون.	تعهد نگهداری فرزندان
یک عده هستن که می‌گن تو پول نداری و یا همین پول رو خرج دو تا فقیر بکن. من هم می‌گم من به اندازه خودم به فقرا هم می‌دم. این زیارتم هم میام.	فشار اجتماعی
خیلی‌ها گفتن که بچه‌ها کوچکن و اذیت می‌شن، اما من گفتم هیچ اتفاقی براشون نمی‌افته.	
بعضی از دوستان هستن که می‌ترسن و هنوز فکر می‌کنن داعش و فرقه‌های ظالم هستن و اذیت می‌کنند. به من گفتند مواظب باش. تنهایی خانه عرب‌ها نرو، اما من می‌گم خود امام حسین(ع) می‌بره و برمی‌گردونه.	امنیت

کدگذاری محوری

در جدول زیر مقولات عمده و مؤلفه‌های تشکیل دهنده آن‌ها آورده شده است:

جدول ۱. کدگذاری محوری چالش‌های تصمیم‌گیری زائرین پیاده اربعین

مقولات عمده	مفاهیم مستخرج	ردیف
مقتضیات سفر	تأمین هزینه سفر	۱
	فراهم کردن وقت مناسب برای سفر	۲
	یافتن همسفر مناسب	۳
	توانایی پیاده‌روی	۴
	امکان دستیابی به مقصود	۵
	امکانات نقلیه	امکانات سفر پیاده
	امکانات اسکان	
	امکانات تغذیه	
	بهداشت	
	آشنایی به راه و مقصد	
کشگران مانع	مجوز دولت برای خروج	۷
	مجوز کارفرما	۸
	مجوز مراکز آموزشی	۹
	رضایت همسر	۱۰
	رضایت والدین	۱۱

ادامه جدول ۲

مقولات عمده	مفاهیم مستخرج	ردیف
تزامم‌های سفر	تعهد شغلی	۱۲
	تعهد نگهداری فرزندان	۱۳
	فشار اجتماعی	۱۴
خطرهای سفر	امنیت	۱۵

مقوله عمده مقتضیات سفر

این مقوله مشخص می‌کند برخی از چالش‌های تصمیم‌گیری زائران در سفر پیاده اربعین مربوط به تأمین هزینه‌های سفر، فراهم کردن زمان برای سفر، امکانات موجود در سفر پیاده، توانایی پیاده‌روی، یافتن همسفر مناسب و امکان دستیابی به مقصود (زیارت امام حسین (علیه‌السلام) در فواصل نزدیک) است که هرکدام از مصاحبه‌شوندگان به شیوه‌های مختلفی این چالش‌ها را حل نموده و به این سفر زیارتی آمده‌اند. در ادامه هر یک از چالش‌ها و برخی از شیوه‌های حل آن، مختصراً ارائه شده است.

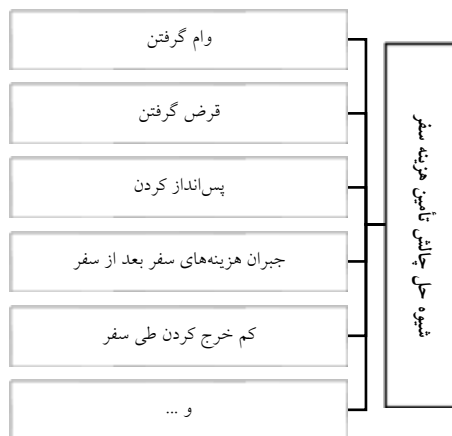
تأمین هزینه‌های سفر. یکی از مهم‌ترین چالش‌های تصمیم‌گیری زائر ایرانی برای زیارت پیاده اربعین، مربوط به تأمین هزینه‌های سفر است. هزینه‌های گردشگری تمام هزینه‌های بازدیدکنندگان است که به مقصدی سفر می‌کنند (بدری و طیبی، ۱۳۹۱: ۱۵۹). کسانی که متقاضی سفر هستند، تحت تأثیر عواملی، برای سفر تصمیم می‌گیرند. از نظر میدلتون و کلارک^۱ از جمله عوامل مؤثر بر تقاضای گردشگری، عوامل اقتصادی (درآمد، زمان و قیمت) است. (قادری، حسینجانی و مرادی، ۱۳۹۵: ۱۸). همچنین بر اساس مدل راگ (۱۹۷۳) «نوع مقصد را می‌توان با توجه به درآمد و زمان اختصاص داده شده به مصرف جهانگردی پیدا نمود.» (محمدی، کریمی، نجارزاده و شاه‌کرم، ۱۳۸۹: ۴)

هزینه سفر زیارت پیاده کربلا در موسم اربعین برای زائر ایرانی عبارت است از: هزینه گذرنامه، ویزا، حمل‌ونقل از محل سکونت به مرز عراق، حمل‌ونقل از مرز عراق به محل سکونت به هنگام بازگشت. این موارد هزینه‌های داخل ایران است.

1. Middleton and Clarke

میزان هزینه حمل‌ونقل در داخل ایران به فاصله محل سکونت زائر تا مرز عراق بستگی دارد. مصاحبه‌شونده اول از ماهشهر با مبلغ ۱۵۰۰۰ تومان به مرز رسیده بود و می‌گفت در بازگشت هم هزینه، همین مقدار است. اما کسی که از شمال شرق ایران به مرز عراق می‌آید و برمی‌گردد، هزینه حمل‌ونقل داخلی‌اش بسیار متفاوت است. هزینه زمینی و هوایی هم متفاوت است.

هزینه‌های داخل عراق عبارت است از: هزینه حمل‌ونقل از مرز عراق به نجف، حمل‌ونقل از کربلا به مرز. البته اکثر زائرین به کاظمین و سامرا هم سفر می‌کنند که برای آنان هزینه حمل‌ونقل به این دو شهر هم اضافه می‌شود. هزینه خوراک و هزینه اسکان، دو موردی است که برای زائرین، بسته به شیوه سفر، متفاوت است. زائرینی هستند که در موسم اربعین هزینه اسکان نمی‌پردازند و نیز در داخل عراق هزینه خوراک نمی‌پردازند یا بسیار اندک هزینه می‌کنند؛ ولی عده قابل‌توجهی که با کاروان به این سفر می‌روند، هزینه اسکان هم می‌پردازند. وام گرفتن، قرض گرفتن، پس‌انداز کردن، کم خرج کردن طی سفر، جبران هزینه‌های سفر بعد از سفر، از جمله شیوه‌هایی است که پاسخگویان برای حل چالش به‌کار برده‌اند.

نمودار ۱. شیوه حل چالش تأمین هزینه سفر

فراهم کردن وقت مناسب برای سفر. فراهم کردن زمان فراغت و فرصت مناسب برای سفر پیاده اربعین یکی دیگر از چالش‌های زائران است. از نظر لوندبرگ^۱ «فراغت، عموماً به عنوان زمانی تعریف می‌شود

1. Lundberg

که از وظایف رسمی و آشکار که شغل و یا سایر تعهدات اجتماعی بر ما تحمیل می‌کند، آزاد هستیم» (شفیعی، ۱۳۹۴: ۲۷۶). مورلی (۱۹۹۲) معتقد است: «اشخاص برای این که تصمیم به مسافرت بگیرند، سعی در حداکثر کردن مطلوبیت می‌کنند... . تابع مطلوبیت شخص بستگی به زمانی که فرد برای جهانگردی اختصاص می‌دهد و همچنین درآمد وی دارد. برای عامه مردم زمان مصرفی برای جهانگردی بستگی به تعداد روزهای مرخصی سالانه و... دارد» (محمدی، کریمی، نجارزاده و شاه‌کرم، ۱۳۸۹: ۴).

مشغله‌های مختلف به‌خصوص در حوزه شغلی، یافتن فرصت مناسب برای رفتن به سفر یک‌هفته‌ای اربعین را سخت می‌کند. اما برخی این سفر را به بعد از دوران بازنشستگی‌شان موکول کردند و برخی بیان کرده‌اند که به علت شرایط شغلی‌شان، هر زمان که اراده کنند، می‌توانند به این سفر بیایند و برخی گفته‌اند باوجود مشغله‌های مختلف به‌خصوص در حوزه شغلی، به هر نحو و از طرق مختلف، زمان لازم برای این سفر را فراهم می‌کنند.

امکانات سفر پیاده. آنچه برخی از مصاحبه‌شوندگان از آن به‌عنوان چالش در تصمیم‌گیری خود یاد کرده‌اند، امکاناتی است که در سفر پیاده اربعین در اختیار زائر است؛ اعم از وسایل نقلیه، اسکان، تغذیه، بهداشت و... . وجود امکاناتی یکی از الزامات اولیه هر مکانی است که پذیرای گردشگر و مسافر است. هر فرد گردشگر برای خواب و استراحت و تأمین غذا به عنوان اصلی‌ترین نیازها در سفر نیاز به پذیرایی دارد. (بدری و طیبی، ۱۳۹۱: ۱۵۶) اشخاص در ذهن خود ارزش‌ها و استانداردهایی برای سفر و وضعیت و امکانات موجود در مقصد دارند. در صورتی که طبق اطلاع آن‌ها امکان تحقق آن ارزش‌ها و استانداردها در مقصد وجود نداشته باشد یا از سطح انتظاراتشان پایین‌تر باشد، ممکن است تصمیم آن‌ها تغییر کند.

چون (۱۹۸۹) عنوان می‌کند که: «رضایت گردشگران مبتنی است بر تناسب بین انتظارات از مقصد و نتیجه ادراک شده از تجربه در مقصد؛ که به طور ساده، از مقایسه تصویر ذهنی از مقصد و آنچه که به‌طور واقعی دیده، حس کرده و به دست آورده‌اند، حاصل می‌شود» (حقیقی نسب، یزدانی و کریمی، ۱۳۹۳: ۷۳۴). روشن است که چنین تجربه‌ای یا حاصل تجربه مستقیم شخص زائر است که بر تصمیم

او برای سفرهای بعدی تأثیر می‌گذارد و یا ناشی از گزارشات سایرین است که ممکن است حتی بر سفر بار اول شخص نیز مؤثر واقع شود.

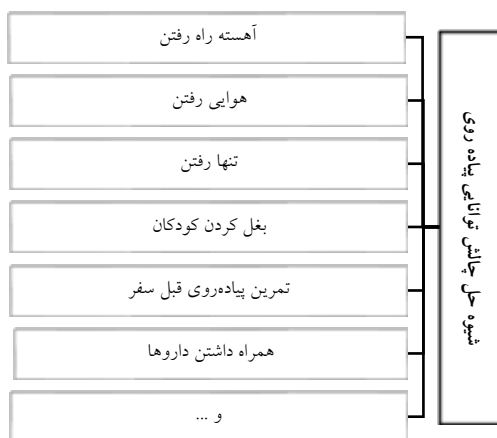
شرایط و امکانات سفر پیاده اربعین نسبت به سفرهای دیگر اعم از زیارتی و غیر زیارتی متفاوت است؛ چراکه مسیری طولانی به صورت پیاده طی می‌شود و طبق گزارش اشخاص در سال‌های گذشته، به علت جمعیت زیاد، معمولاً مکان‌های تعبیه‌شده برای خواب و استراحت، سرویس‌های بهداشتی، مسیر پیاده‌روی تمیز نیستند و معمولاً غذاهای تهیه‌شده، متناسب با ذائقه ایرانی‌ها نیست. این عوامل خارج از اراده زائرین است؛ اما در تصمیم‌گیری آن‌ها مؤثر است. برخی پاسخگویان این چالش را با شوق زیارت و عشق به امام حسین (علیه‌السلام) و نادیده گرفتن آن و برخی با تدبیر در نحوه خوردن و انتخاب محل‌های اقامتی تمیزتر یا رفتن به منازل دوستان عراقی حل کرده‌اند.

نمودار ۲. شیوه حل چالش امکانات سفر پیاده

توانایی پیاده‌روی. یکی دیگر از چالش‌های تصمیم‌گیری، چالش توانایی پیاده‌روی است. همان‌طور که قبلاً گفته شد، در سال‌های اخیر سفر پیاده به کربلا برای زیارت اربعین به تدریج نیز رواج یافته و به توصیه مرجعیت دینی، زیارت اربعین به‌طور پیاده، بسیار بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. مسیری که عمدتاً زائرین اربعین حسینی در عراق پیاده‌روی می‌کنند، حدود ۸۰ کیلومتر است که معمولاً ۳ روز طول می‌کشد. پس داشتن حداقل توانایی جسمی و سلامتی برای طی کردن این مسیر لازم است. هورنر و

اسواربروک (۲۰۰۵) سلامتی را نیز یکی از عوامل فردی تأثیرگذار بر رفتار [کنش] گردشگران می‌دانند. بالا بودن سن، مریض بودن و ناتوانی‌های جسمی، سخت بودن پیاده‌روی، سن پایین زائر، عللی است که تصمیم‌گیری را برای مصاحبه‌شوندگان با چالش روبرو کرده است. آهسته راه رفتن، هوایی رفتن، تنها رفتن، بغل کردن کودک، تمرین پیاده‌روی قبل سفر، همراه داشتن داروها و استفاده به‌موقع آن‌ها شیوه‌هایی است که مصاحبه‌شوندگان برای حل این چالش استفاده کرده‌اند.

نمودار ۳. شیوه حل چالش توانایی پیاده‌روی

یافتن همسفر مناسب. علاوه بر آنچه تاکنون گفته شد، یافتن همسفر مناسب در تصمیم‌گیری مؤثر است. ترجیح برخی افراد این‌گونه است که برای این سفر به علت شرایط خاص آن، همسفری هم‌دل که با او درک متقابل داشته باشد، بیابند. برخی از مصاحبه‌شوندگان دوستان را همسفران مناسبی برای این سفر دانسته‌اند و برخی دیگر اعضای خانواده را ترجیح داده‌اند.

امکان دستیابی به مقصود. برخی از پاسخگویان امکان دستیابی به مقصود (زیارت امام حسین (علیه‌السلام) در فواصل نزدیک) را مؤثر دانسته‌اند. در واقع یکی از چالش‌های تصمیم‌گیری زائران، شلوغ بودن مسیر پیاده‌روی و شلوغ بودن عتبات عالیات به‌خصوص کربلا در این ایام است. این چالش بیشتر در تصمیم‌گیری خانم‌ها برای سفر زیارتی اربعین مؤثر است. علت آن، این است که در اثر شلوغی نمی‌توانند

به زیارت امام حسین (علیه‌السلام) در فواصل نزدیک بروند. راه‌حل برخی از مصاحبه‌شوندگان، رفتن به زیارت امام حسین (علیه‌السلام) قبل از شروع مسیر پیاده‌روی است؛ به‌طوری که ابتدای سفر برای زیارت به کربلا رفتند و اظهار داشتند که در روزهای قبل از اربعین و قبل از طی کردن مسیر پیاده‌روی، حرم امام حسین (علیه‌السلام) خلوت بوده و توانسته‌اند زیارت کنند. اما راه‌حل برخی، نادیده گرفتن این چالش است. در نهایت تمام این چالش‌های تصمیم‌گیری، مربوط به مقتضیات سفر پیاده اربعین است که در صورت موجود بودن آن‌ها، اشخاص اقدام به این سفر می‌کنند.

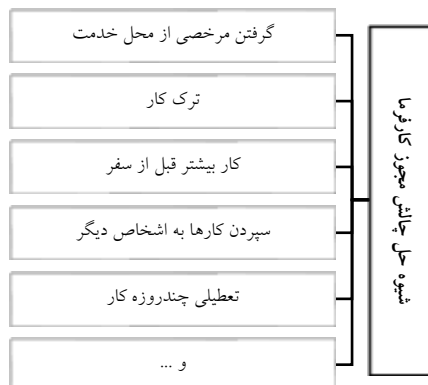
مقوله عمده کنشگران مانع

برخی از چالش‌های تصمیم‌گیری سفر زیارتی اربعین، مربوط به کنشگرانی است که با مانع‌شدن و مخالفت کردنشان در رفتن زائران به سفر پیاده اربعین، در تصمیم‌گیری آن‌ها مؤثرند. از جمله دولت، کارفرما، دانشگاه یا مدرسه، همسر و والدین.

مجوز دولت برای خروج. عبور از مرزهای قانونی کشور در هر شرایطی نیازمند داشتن گذرنامه و روادید (ویزا) است و هیچ فردی نمی‌تواند بدون آن از کشور خارج شود. «... میزان اجازه دولت به علاقه‌مندان به جهانگردی، متغیری است که صرف نظر از اینکه مقصد جهانگردان کجاست، بر تقاضای کلیه مسافران تأثیر می‌گذارد» (محمدی، کریمی، نجارزاده و شاه کرم، ۱۳۸۹: ۶).

گرفتن گذرنامه و ویزا یا تمدید مهلت آن، مسئله‌ای است که در تصمیم‌گیری زائران اربعین برای آمدن به زیارت اربعین مؤثر است. همچنین گرفتن گذرنامه نیازمند مدارکی است. یکی از مدارک موردنیاز برای آقایان، داشتن کارت پایان خدمت هوشمند یا موافقت‌نامه سازمان وظیفه عمومی برای مشمولین است که برخی از مصاحبه‌شوندگان، از آن به‌عنوان چالشی در تصمیم‌گیری خود یاد کرده‌اند و درصدد حل آن برآمدند.

مجوز کارفرما. علاوه بر اجازه دولت برای خروج از کشور، اجازه کارفرما لازم است. گرفتن مرخصی از محل خدمت، ترک کار، کار بیشتر قبل از سفر، سپردن کارها به اشخاص دیگر، تعطیلی چندروزه کار، از جمله شیوه‌های حل این چالش است.

نمودار ۴. شیوه حل چالش مجوز کارفرما

مجوز مراکز آموزشی. همچنین با توجه به همزمانی اربعین حسینی سال ۱۳۹۷ با شروع دوره تحصیلی، فراهم شدن زمان فراغت برای سفر و گرفتن مجوز از دانشگاه یا مدرسه، در تصمیم‌گیری دانشجویان و دانش‌آموزان نیز مؤثر است که در صورت حل آن، سفر پیاده اربعین میسر می‌شود. برخی از مصاحبه‌شوندگانی که نیاز به این مجوز داشتند، بیان کردند مراکز آموزشی با آن‌ها همکاری لازم را داشته‌اند، اما برخی دیگر بدون توجه به اجازه دانشگاه یا مدرسه و با غیبت کردن، به این سفر اقدام کرده‌اند.

رضایت والدین. یکی دیگر از مسائلی که زائرین در تصمیم‌گیری خود با آن روبرو هستند، رضایت والدین است. عدم رضایت والدین در بین مصاحبه‌شوندگان به دلیل نگرانی از عدم امنیت در کشور عراق و یا رخ دادن حادثه در سفر، استفاده از گذرنامه دیگری برای گذشتن از مرز، بیماری زائر، زیارت چندباره در اربعین، دلتنگی و ... است. البته برخی از مصاحبه‌شوندگان، از حامی و مشوق بودن والدین خود یاد کرده‌اند.

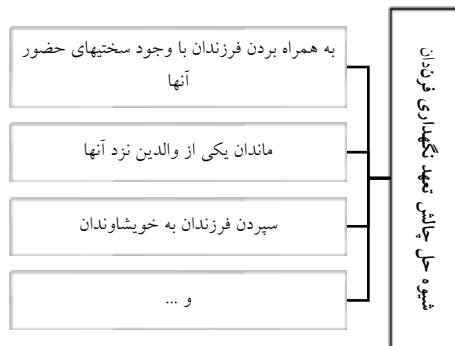
رضایت همسر. علاوه بر رضایت والدین، رضایت همسر نیز از دیگر چالش‌هاست. رضایت قانونی شوهر برای بانو برای گرفتن گذرنامه و خروج از کشور الزامی است؛ اما منظور از چالش رضایت همسر در این تحقیق، رضایت قلبی همسر-هم برای زن و هم برای مرد- است که زائرین با آن مواجه‌اند. در بین

مصاحبه‌شوندگان از موافقت کامل و تشویق همسر به رفتن سفر زیارتی اربعین تا مخالفت و نارضایی همسر به دلایل مختلف مشاهده می‌شود.

مقوله عمده تزاحم‌های سفر

تعهد عبارت است از: «موضوعی که شخص را به انجام و یا ترک عمل نسبت به امری ملتزم کند. زمانی که این موضع نسبت به اموری از جنس عناصر فرهنگ و یا منافع اشخاص، گروه‌ها، سازمان‌ها، جامعه و مانند آن‌ها باشد، تعهد اجتماعی است» (باقری، صدیق اورعی و یوسفی، ۱۳۹۴: ۱۴۰). این مقوله شامل تعهداتی است که شخص بدان پایبند است و در تصمیم‌گیری شخص برای رفتن به سفر زیارتی اربعین مؤثر است؛ چراکه موجب تزاحم‌هایی در تصمیم‌گیری برای اقدام به سفر می‌شود. «تعهد نگهداری از فرزندان، تعهد شغلی و تعهد به هم‌وطن و عرق ملی» تعهداتی است که مصاحبه‌شوندگان بیان کرده‌اند. هورنر و اسواربروک (۲۰۰۵) معتقدند: «اوقات فراغت، وضعیت درآمدی فرد، سلامتی، تعهدات کاری و تعهد به خانواده از عوامل شخصی تأثیرگذار بر رفتار [کنش] گردشگران است» (ابراهیم پور، سیدنقوی، & یعقوبی، ۱۳۹۰، ص. ۷۶).

تعهد نگهداری فرزندان. تعهد نگهداری از فرزندان چالشی است که بیشتر در تصمیم‌گیری خانم‌ها برای رفتن به سفر پیاده اربعین مؤثر است. برخی از مصاحبه‌شوندگان با وجود سختی‌های حضور فرزندان در سفر پیاده، آن‌ها را با خود همراه کرده‌اند و برخی دیگر فرزندان را به یکی از اقوام نزدیک سپرده‌اند و با همسر خود به این سفر آمده‌اند. اما اکثر آقایان دلیل عدم همراهی همسرشان را لزوم مراقبت و نگهداری از فرزندانشان بیان کرده‌اند و این چالش را به این شیوه حل نموده‌اند.

نمودار ۵. شیوه حل چالش تعهد نگهداری فرزندان

تعهد شغلی. همچنین برخی اشخاص در قلمروی فعالیت اقتصادی، دارای تعهداتی شغلی هستند که اگر بخواهند به آن‌ها پایبند بمانند، ممکن است از سفر زیارتی اربعین باز بمانند؛ اما به اقتضای شغلشان، قادر به واسپاری تعهداتشان به اشخاص دیگری هستند. در نتیجه چون اشخاص دیگر می‌توانند این تعهدات را بر عهده بگیرند، این چالش حل می‌شود. در واقع راه حل برخی از مصاحبه‌شوندگان، توافق با همکار و شریک شغلی، خویشان و ... برای بر عهده گرفتن وظایف شغلی در ایام این سفر است.

فشار اجتماعی. یکی دیگر از موانعی که زائرین باید بر آن غلبه کنند، چالش فشار اجتماعی تولیدشده از سوی هم‌وطنان و تعهد به آن‌هاست. فشار اجتماعی «در معنای کلی عبارت است از نیروهای بالقوه و بالفعل اجتماعی در جهت کنترل اندیشه و عمل انسان‌ها و یا هدایت آن در مسیر خاص و در معنای محدودتر فشار اجتماعی بر افکار عمومی اطلاق می‌شود» (بیرو، ۱۳۸۰: ۳۱۲ و ۳۷۱). «مردم دو هدف مهم دارند: یکی درست بودن عمل‌ها و افکار و دیگری داشتن روابط دوستانه با مردم از طریق رفتار [عمل] مطابق با انتظار آن‌ها» (ارونسون، ۱۳۸۶: ۴۹). عدم عمل مطابق با انتظار دیگران، سبب تولید فشار اجتماعی برای شخص می‌شود و چون وجود فشار اجتماعی رنج‌آفرین است، شخص درصدد رفع آن برمی‌آید. زائرین برای هرکدام از دلایلی که دیگران، علیه رفتن به این سفر برای آنان بیان کرده‌اند، پاسخ‌هایی اظهار داشتند که هرکدام از آن‌ها سبب کاهش یا رفع فشار اجتماعی می‌شود. برای نمونه یکی از زائرین چنین گفته: «یک عده هستن که می‌گن تو پول نداری و یا همین پول رو بیا خرج دو تا فقیر

بکن. من هم می‌گم به اندازه خودم به فقرا هم کمک می‌کنم و این زیارت هم میام.» یکی دیگر از زائرین این فشار را به نحوی دیگر رفع کرده است: «امسال یکی از دوستان خیلی بهمون می‌گفت که پول‌هاتون رو به عرب‌ها ندید. حداقل پولتون رو برای امام رضا (علیه‌السلام) خرج کنید و پیاده‌روی برای امام رضا (علیه‌السلام) برید. اما انقدر براشون گفتیم و از این سفر تعریف کردیم که اون‌ها هم مشتاق شدند و با اینکه بچه کوچک دارند، اما الان نجف رسیدند.»

مقوله عمده خطرهای سفر

یکی از چالش‌های تصمیم‌گیری برای رفتن به زیارت پیاده اربعین، امنیت است. باید توجه داشت، علاوه بر واقعیت ناامنی، به لحاظ اجتماعی، احساس و ادراک ناامنی، کم‌اهمیت‌تر از وجود ناامنی نیست. «نیاز به ایمنی، به‌عنوان محرک اصلی و فعال ارگانیزم، تنها در موارد واقعاً اضطراری مانند جنگ، شیوع بیماری، فجایع طبیعی، رواج جنایات و ... دیده می‌شود. هرگاه تهدیدی در صحنه اجتماع نسبت به قانون، به نظم و به حاکمیت جامعه به وجود آید، ممکن است نیازهای ایمنی بسیار جنبه فوری به خود بگیرند (مازلو، ۱۳۶۷: ۷۹). اما احساس ناامنی می‌تواند دغدغه، تشویش خاطر و نگرانی نسبت به هر آن چیزی باشد که در وضعیت‌های واقعی ناامنی، آسیب می‌بیند و نابود می‌شوند. هال (۲۰۰۴) در این زمینه معتقد است که: «رفتار گردشگر و به تبع آن مقاصد گردشگری به‌صورت عمیقی توسط ادراک از امنیت و مدیریت ایمنی، امنیت و خطر تحت تأثیر قرار می‌گیرد» (مؤیدفر، تقوایی و زنگی آباد، ۱۳۹۳: ۵).

برخی افراد، کشور عراق را ناامن می‌دانند و تصور می‌کنند گروه‌های تروریستی و جنایتکار در این کشور حضور دارند و از انفجارها نگرانی و هراس دارند. احساس ناامنی یکی از چالش‌های تصمیم‌گیری زائران است. همچنین تأکید دیگران بر ناامن بودن مسیر پیاده‌روی و یا کشور عراق این احساس ناامنی را تشدید می‌کند. یکی از مصاحبه‌شوندگان با وجود اینکه اظهار داشت جمعیت زیادی هر ساله در اربعین حسینی حضور دارند و آسیبی متوجه زائرین نشده؛ با این حال کشور عراق را بسیار ناامن می‌پنداشت و معتقد بود هر لحظه ممکن است در جمعیت، انفجاری رخ دهد.

کدگذاری گزینشی

در جدول زیر مفهوم مرکزی مقولات عمده ارائه شده است:

جدول ۳. کدگذاری گزینشی چالش‌های تصمیم‌گیری زائرین پیاده اربعین

مفهوم مرکزی	مقولات عمده	ردیف
چالش فقدان مقتضیات	مقتضیات سفر	۱
	کنشگران مانع	۲
چالش وجود موانع	تزامم‌های سفر	۳
	خطرهای سفر	۴

برای پیدایش هر امری باید مقتضی، موجود و مانع، مفقود باشد. در تحقق یک کنش نیز این قاعده برقرار است و همان‌طور که گفته شد، کنش چیزی غیر از تصمیم‌گیری و اقدام نیست.

چالش‌های «فراهم کردن وقت و زمان مناسب، تأمین پول موردنیاز برای سفر، توانمند بودن، همسفر همدل، حضور پیدا کردن در حرم امام حسین (علیه‌السلام) برای زیارت، تمیزی محل استراحت و خواب و تمیزی اماکن تغذیه‌ای و آشنایی به راه و اماکن اقامتی و تغذیه‌ای» همگی در مفهوم «چالش فقدان مقتضیات» متجلی است و چالش «ممانعت کنشگرانی مانند دولت، کارفرما، مراکز آموزشی، همسر و والدین»، چالش «تزامم‌های ناشی از تعهد شغلی، تعهد نگهداری فرزندان و فشار اجتماعی تولیدشده از سوی هم‌وطنان و تعهد به آن‌ها» و چالش «احساس ناامنی و نگرانی و هراس از انفجارها» همگی در مفهوم «چالش وجود موانع» متجلی است.

در نهایت، با توجه به قاعده فوق، مفهوم مرکزی پیونددهنده مقولات عمده «مقتضیات سفر، کنشگران مانع، التزامم‌های سفر و خطرهای سفر» است و مفهوم مرکزی، چالش فقدان مقتضیات و وجود موانع است. به عبارت دیگر، زائرین زیارت اربعین، در تصمیم‌گیری خود برای رفتن به سفر زیارتی اربعین به صورت پیاده، با «چالش فقدان مقتضیات و وجود موانع» مواجه‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

«سفر زیارتی اربعین» جلوه‌گاه ایمان و ارادت دینی میلیون‌ها انسان در جهان است که شکل پیاده آن در سال‌های اخیر بسیار رواج یافته است. سفر کردن، یک کنش است و هر کنش انسانی مسبوق به تصمیم‌گیری است. لازمه هر تصمیم‌گیری، حل مسئله و چالش‌های آن است. زائر پیاده اربعین ممکن است برای این سفر - مانند تصمیم‌گیری برای هر نوع سفر و اساساً هر کنشی - با چالش‌های متعددی روبرو باشد که تا نتواند آن‌ها را برای خود حل کند، تصمیم به این سفر محقق نمی‌شود. توضیح آنکه: در فرایند تصمیم‌گیری برای سفر پیاده اربعین، اولین عنصر، تصور زیارت کربلا است. و سپس تمایل به این زیارت است. کسانی هستند که به زیارت کربلا نمی‌روند و بخشی از آنان به این خاطر به زیارت کربلا نمی‌روند که: نسبت به آن شوقی ندارند. (صدیق اورعی، ۱۳۹۱) علاوه بر تصور و تمایل به سفر کربلا - که می‌تواند به صورت زیارت در غیر اربعین تحقق یابد - تصور و تمایل به زیارت پیاده در اربعین نیز لازم است. این امر را انگیزه اولیه برای این سفر می‌شماریم. این انگیزه باید تقویت شود تا به شوق تبدیل شود! معمولاً چالش‌های تصمیم‌گیری پس از وجود شوق، آغاز می‌شود. به عبارت دیگر وقتی انگیزه جدی برای یک عمل وجود دارد و باید موانع را برطرف کرد و زمینه‌ها را فراهم ساخت، چالش‌های تصمیم‌گیری مطرح می‌شوند.

طی سال‌های اخیر تحقیقاتی درباره سفر زیارتی اربعین انجام شده است که اغلب آن‌ها، درباره ادراک و تفسیر زائران از سفر اربعین، اهداف و انگیزه‌های آنان برای این سفر است. به عنوان نمونه تحقیق رضوی زاده (۱۳۹۶) درصدد واکاوی ادراک و تفسیرهای زائران پیاده ایرانی از تجربه زیسته خود از این سفر است. همچنین در تحقیق ایمانی خوشخو و بد (۱۳۹۵) هدف عمده، شناسایی انگیزه‌ها و اهداف گردشگران در سفر زیارتی پیاده اربعین به کربلا است. اما این تحقیق در پی شناسایی درک و تفسیر زائران از سفر و یا انگیزه آن‌ها از زیارت امام حسین (علیه السلام) و زیارت امام حسین (علیه السلام) در اربعین نیست. بلکه آنچه مورد توجه است، چالش‌های تصمیم‌گیری زائر پیاده ایرانی در سفر اربعین و شیوه حل

۱- ذیل عنوان "مقدمات فعل اختیاری" در علم النفس فلسفی، مراحل آن بررسی شده است: تصور شیء، میل به آن، اذعان به مفید بودن آن، شوق به آن، حکم انشایی "باید انجام دهم"، اراده، و عمل.

مسئله توسط او است. در پژوهش حاضر با ۳۹ زائر پیاده اربعین ۱۳۹۷ در مسیر پیاده‌روی مصاحبه شده است.

چالش‌های تصمیم‌گیری در یک مقوله مرکزی «چالش فقدان مقتضیات و وجود موانع» خلاصه می‌شود. آن دسته از چالش‌هایی که زیر عنوان «چالش فقدان مقتضیات» جای می‌گیرند: تأمین هزینه سفر، توانایی پیاده‌روی، یافتن همسفر مناسب، فراهم کردن وقت مناسب برای سفر، امکان دستیابی به مقصود، امکانات سفر پیاده از جمله وسایل نقلیه، اسکان، تغذیه، بهداشت و آشنایی به راه و مقصد است.

عده‌ای از مصاحبه‌شوندگان در این تحقیق برای تأمین هزینه‌های این سفر با مسئله مواجه بودند که با قرض و وام و پس‌انداز و ... آن را حل کردند. مسئله هزینه‌های گردشگری در برخی از تحقیقات به صورت مستقل بررسی شده است. به عنوان مثال در تحقیق بدری و طیبی (۱۳۹۱) تمرکز بر یکی از شاخص‌های اقتصادی یعنی هزینه‌های گردشگری در شهر مشهد است. یا در تحقیق قادری، حسینجانی و مرادی (۱۳۹۵) الگوی هزینه‌کرد گردشگری در بین طبقات اجتماعی مختلف بررسی شده است. در این تحقیق آمده: «بسیار دیده شده خانواده‌ها در برخی طبقات درآمدهای خود را با صرفه‌جویی‌هایی در دیگر حوزه‌ها ذخیره می‌کنند تا به مسافرت‌های پرخرج بروند» (قادری، حسینجانی و مرادی، ۱۳۹۵: ۱۵). یکی از چالش‌های مصاحبه‌شوندگان فراهم کردن زمان فراغت و فرصت مناسب برای سفر پیاده اربعین است. عده‌ای با وجود مشغله‌ی مختلف، با رها کردن تمام کار و زندگی، زمان مناسب برای سفر را فراهم کرده بودند، اما برخی برای حل این چالش، این سفر را به دوران بازنشستگی‌شان موکول کردند. همچنین چالش برخی، یافتن همسفری همدل بود. طبق یافته‌های لیاقتی و همکاران (۱۳۸۹) یکی از مواردی که در تعیین الگوی اوقات فراغت گردشگری شهروندان می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد و مؤثر باشد، همراهان شخص در سفر است. برخی دیگر نیز از بالا بودن سن، مریض بودن و ناتوانی‌های جسمی خود و ... نگران بودند که آهسته راه رفتن، هوایی رفتن، تنها رفتن و همراه داشتن داروها و استفاده به‌موقع آن‌ها و ... را برای حل این چالش به‌کار بردند. برخی از مصاحبه‌شوندگان در تحقیق ورشویی، بهروان و صدیق اورعی (۱۳۹۷) نیز بیان کردند که با وجود ناتوانی‌ها و دردهای جسمانی پیش از سفر و همچنین دردها و

خستگی فیزیکی در طول سفر، به شکل پیاده به مشهد مقدس آمده‌اند و برای رسیدن به مقصود خود این دردها را نادیده گرفته‌اند و با وجود اطلاع از این مشقتها و رنج‌ها مجدد به این سفر می‌آیند. عده دیگر از پاسخگویان به دلیل امکانات مربوط به اسکان، تغذیه، بهداشت، وسایل نقلیه و آشنایی به راه و مقصد دچار چالش در تصمیم‌گیری شده بودند که آن را با شوق زیارت و یا نادیده گرفتن آن و یا باتدبیر در نحوه خوردن و انتخاب محل‌های اقامتی تمیزتر و مناسب حل کردند. امکانات سفر و کیفیت آن، موضوعی است که برخی از مطالعات گردشگری بدان پرداخته‌اند. برای نمونه در تحقیق بالیده و همکاران (۱۳۹۵) میزان رضایت گردشگران از امکانات گردشگری (تفریحی، ورزشی، اقامتی و رفاهی و بهداشتی) استان کردستان سنجیده شده است. همچنین بخشی از یافته‌های تحقیق وارثی و صفرآبادی (۱۳۹۳) درباره کیفیت خدمات گردشگری و تأثیر آن بر توسعه گردشگری شهری است.

مقوله‌های عمده زیرمجموعه «چالش وجود موانع» عبارت‌اند از: «ممانعت کنشگرانی مانند دولت، کارفرما، مراکز آموزشی، همسر و والدین»، «تزامم‌های ناشی از: تعهد شغلی، تعهد نگهداری از فرزندان و فشار اجتماعی تولیدشده از سوی هم‌وطنان و تعهد به آن‌ها» و «احساس ناامنی و نگرانی و هراس از انفجارها». برخی با این چالش مواجه بودند که برای گذر از مرز، روادید یا گذرنامه نداشتند که با تدابیری آن را حل نمودند. برخی برای رفتن به این سفر نیازمند اجازه کارفرمای خود بودند که معمولاً با گرفتن مرخصی، کار بیشتر و حتی غیبت کردن در محل کار، اقدام به این سفر کردند. همچنین زائریانی که محصل یا دانشجو بودند، درگیر مسئله اجازه از دانشگاه و اساتید و مدیر و معلمین بودند. البته عده‌ای از آن‌ها بیان کردند که دانشگاه و مدرسه‌شان با آن‌ها همکاری کردند. اما تعدادی غیبت کردن در سر کلاس را انتخاب کردند. برخی دیگر نیز با چالش رضایت همسر و والدین مواجه بودند که البته بین مصاحبه‌شوندگان از موافقت کامل و تشویق همسر و والدین به رفتن سفر زیارتی اربعین تا مخالفت و نارضایتی آن‌ها به دلایل مختلف مشاهده می‌شود.

برخی پاسخگویان به دلیل پایبند بودن به تعهداتی از جمله نگهداری از فرزند و تعهد شغلی‌شان، التزام‌هایی در تصمیم‌گیری‌شان بوجود آمده بود. هورنر و اسواربروک تعهدات کاری و تعهد به خانواده را

از عوامل شخصی تأثیرگذار بر رفتار [کنش] گردشگران می‌دانند (ابراهیم‌پور، سیدنقوی و یعقوبی، ۱۳۹۰: ۷۶). برخی از مصاحبه‌شوندگان باوجود سختی‌های حضور فرزندان در سفر پیاده، آن‌ها را با خود همراه کرده‌اند و برخی دیگر فرزندان را به همسر یا به یکی از اقوام نزدیک سپرده‌اند. همچنین آن‌هایی که تعهد شغلی داشتند با سپردن کارها به فرد قابل‌اعتماد، به این سفر آمده بودند. اما یکی دیگر از موانعی که زائرین باید بر آن غلبه می‌کردند، چالش فشار اجتماعی تولیدشده از سوی هم‌وطنان و تعهد به آن‌ها بود. دورکیم معتقد است: «صفت عمده پدیده‌های اجتماعی این است که می‌توانند شعورهای فردی را از بیرون تحت فشار قرار دهند» (دورکیم، ۱۳۸۳: ۱۱۵). اما زائرین سفر کربلا برای هرکدام از دلایلی که دیگران، علیه رفتن به این سفر برای آنان بیان کرده‌اند، پاسخ‌هایی اظهار داشتند که هرکدام از آن‌ها سبب کاهش یا رفع فشار اجتماعی می‌شود.

عده‌ای هم به دلیل احساس ناامنی در مسیر پیاده‌روی و در کشور عراق در تصمیم‌گیری چالش داشتند که در نهایت بر آن غلبه کردند تا به این سفر اقدام کردند. مؤیدفر، تقوایی و زنگی‌آبادی (۱۳۹۳) در تحقیق خود به امنیت گردشگران و مطلوب بودن فضای گردشگری به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه گردشگری شهر یزد، پرداخته‌اند.

به‌طور کلی می‌توان گفت: اغلب مصاحبه‌شوندگان برای اقدام به سفر پیاده اربعین، با مشکل یا مشکلاتی روبرو بودند و به طریقی بر آن غلبه کرده بودند و عازم زیارت شده بودند و سفر آنان در فراغت و آسودگی و بدون دغدغه رخ نداده بود. اگر اکثر زائرین پیاده در اربعین ۱۳۹۸ شمسی را با اغلب گردشگران گزارش شده در مقالات مربوط، مقایسه کنیم؛ به‌طور آشکار می‌بینیم که زائرین پیاده در وضعیتی اقدام به سفر کرده‌اند که - طبق ادبیات گردشگری - معمولاً کسی در این وضعیت اقدام به سفر نمی‌کند. شایسته است که به یاد بیاوریم ۶۰ میلیون نفر از جمعیت ۸۰ میلیونی ایرانیان، افراد بالای ۱۷ ساله بوده‌اند و تبلیغات مربوط به سفر اربعین را ملاحظه کرده‌اند، ولی توزیع درآمدی و شغلی دو میلیون زائر پیاده، متناسب با توزیع این متغیرها در جمعیت ۶۰ میلیونی و دهک‌های درآمدی نیست. اغلب زائرین، هزینه سفر را به زحمت فراهم کرده‌اند؛ در حالی که هزینه رایج این سفر برای چهار دهک بالای

جامعه ایران، مبلغی ناچیز است که در یک مهمانی کوچک مصرف می‌شود. آیا این سفر نمایش تمایزات خرده فرهنگی در ایرانیان است؟

منابع

- ابراهیم پور، حبیب؛ سید نقوی، میرعلی و یعقوبی، نورمحمد. (۱۳۹۰). «عوامل مؤثر بر رضایت و وفاداری گردشگران در استان اردبیل (مطالعه موردی منطقه گردشگری سرعین)». *فصلنامه مطالعات گردشگری*. ۱۴. ۹۲-۶۹.
- ارونسون، الیوت. (۱۳۸۶). *روانشناسی اجتماعی*. حسین شکرکن. تهران: رشد.
- معاونت فرهنگی و اجتماعی شهرداری مشهد. (۱۳۸۹). «سنجش نیازهای زائران و گردشگران در کمپ‌های مشهد نوروز ۸۹». امیراحمدی، رحمت‌الله. (۱۳۸۹). «نظرسنجی از زائرین هیأت‌های مذهبی در ایام شهادت امام رضا(ع)». شهرداری ثامن-سازمان مجری طرح نوسازی و بهسازی حرم مطهر رضوی. مشهد.
- ایرنا. (۱۳۹۸، ۲۳ ۷). ۲/۸ میلیون زائر از مرزهای چهارگانه کشور به کربلا رفتند. بازیابی از خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا).
- ایرنا. (۱۳۹۸، ۲۵ ۷). اربعین ۹۷؛ سال ماسه اخوت دو ملت. بازیابی از خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا).
- ایمان، محمدتقی. (۱۳۸۱). «تحقیق قوم‌نگاری در رویکرد کمی و کیفی تحقیق». *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی (تبریز)*. ۴۵: ۶۲-۳۷.
- ایمانی خوشخو، محمدحسین و بد، مهدیه. (۱۳۹۵). «گونه‌شناسی زائران کربلا براساس هدف و انگیزه از سفر مطالعه موردی: پیاده‌روی اربعین». *گردشگری و توسعه*. ۹. ۱۵۵-۱۳۷.
- آلن، بیرو. (۱۳۸۰). *فرهنگ علوم اجتماعی (انگلیسی، فرانسه، فارسی)*. باقر ساروخانی. تهران: کیهان.
- باقری، فاطمه؛ صدیق اورعی، غلامرضا و یوسفی، علی. (۱۳۹۴). «تعهد اجتماعی؛ مفهومی جدید در عرصه علوم اجتماعی یا معنایی کهن در تاریخ اندیشه بشری». *اسلام و مطالعات اجتماعی*. ۲. ۱۴۴-۱۰۸.
- بد، مهدیه. (۱۳۹۸). «ابرویداد اربعین، جلوه‌ای از گردشگری دینی». *فصلنامه هنر و تمدن شرق*. ۲۳. ۱۴-۵.
- بد، مهدیه. (۱۳۹۷). «فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری ابرویداد اربعین)». *باغ نظر*. ۶۸. ۴۸-۳۹.
- بدری، سیدعلی و طیبی، صدراله. (۱۳۹۱). «بررسی عوامل مؤثر بر هزینه‌های گردشگری مذهبی (مطالعه موردی: شهر مشهد مقدس)». *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*. ۱. ۱۷۷-۱۵۳.
- بودن، ریمون. (۱۳۷۰). *منطق اجتماعی*. تهران: سازمان انتشارات جاویدان.

- پویانفر، محمدرضا. (۱۳۹۸). «سنخ‌شناسی زیارت؛ مطالعه‌ای در میان زائران حرم رضوی». *مجله جامعه‌شناسی ایران*. ۳. ۱۰۷-۷۸.
- تاج‌بخش، غلامرضا. (۱۳۹۸). «رضایت‌مندی و زیارت (مورد مطالعه: زائران ایرانی شرکت‌کننده در پیاده‌روی اربعین عراق در سال ۱۳۹۸)». *پژوهشنامه حج و زیارت*. ۴. ۱۲۱-۹۵.
- حقیقی نسب، منیژه؛ یزدانی، حمیدرضا و کریمی، انسیه. (۱۳۹۳). «بررسی عوامل مؤثر بر رضایت گردشگران خارجی و نتایج آن و سنجش رضایت آنان از خدمات گردشگری در شهر اصفهان». *مدیریت بازرگانی*. ۴. ۷۵۳-۷۳۱.
- دورکیم، امیل. (۱۳۸۳). *قواعد روش جامعه‌شناسی*. محمدعلی کاردان. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رضوی‌زاده، ندا. (۱۳۹۶). «ادراک و تجربه‌زیسته زائران پیاده ایرانی در عراق (مورد مطالعه: پیاده‌روی اربعین آذر ۱۳۹۳-عراق)». *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*. ۴. ۶۳۱-۵۹۵.
- رفیعی، هادی. (۱۳۸۸). «بررسی و وضعیت اقتصادی زائرین و عوامل مؤثر بر ماندگاری آن‌ها». *مشهد: جهاد دانشگاهی*.
- شراهی، اسماعیل و ذوالفقارزاده کرمانی، محمدمهدی. (۱۳۹۸). «واکاوی ادراک زائران از رفتار خادمان در اربعین: روایتی مردم‌شناختی از پدیده عظیم پیاده‌روی اربعین». *دین و ارتباطات*. ۵. ۱۱۵-۴۷.
- شفیعی، سمیه. (۱۳۹۴). «تأملی بر یافته‌های پژوهشی فراغت زنان از منظر جامعه‌شناسی». *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*. ۱۵. ۳۰۷-۲۷۱.
- «شناسایی گونه‌های مختلف مسافر در پایانه مسافربری امام رضا(ع)» (۱۳۸۹). مدیریت توسعه و پژوهش شهرداری و مرکز پژوهش‌های آماری دانشگاه فردوسی مشهد. مشهد.
- صدیق‌اورعی، غلامرضا؛ فرزانه، احمد؛ باقری، مهدیه و محمدی، شیوا. (۱۳۹۸). *مبانی جامعه‌شناسی (مفاهیم و گزاره‌های پایه)*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- صدیق‌اورعی، غلامرضا. (۱۳۹۱). «دلایل سفر نکردن برخی از مردم مشهد به عتبات عالیات». *مجله مطالعات اجتماعی ایران*. ۶. ۱۳۰-۱۰۹.
- علی احمدی، علیرضا و نهایی، وحیدسعید. (۱۳۸۷). *منتخبی از کتاب توصیفی جامع از روش‌های تحقیق*. تهران: انتشارات تولید دانش.
- فراهانی، حجت‌الله و عریضی، حمیدرضا. (۱۳۸۴). *روش‌های پیشرفته پژوهش در علوم انسانی (رویکردی کاربردی)*. اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان.
- فروغ‌زاده، سیمین. (۱۳۸۹). *بررسی کیفیت اقامت و ترجیحات زائران ایرانی در مدت حضور در شهر مشهد (در فصل تابستان)*. مشهد: جهاد دانشگاهی.

- فکوری حاجی‌یار، حسین. (۱۳۸۹). «گزارش نظرسنجی از زائرین امام رضا(ع) در ایام نوروز ۱۳۸۹». شهرداری ثامن-سازمان مجری طرح نوسازی و بهسازی حرم مطهر رضوی. مشهد.
- فلیک، اووه. (۱۳۹۱). *درآمدی بر تحقیق کیفی*. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی. (تاریخ انتشار به زبان اصلی ۱۹۵۶)
- قادری، اسماعیل؛ حسینجانی، فائزه و مرادی، فاطمه. (بدون تاریخ). «بررسی الگوی هزینه‌کرد گردشگری در بین طبقات اجتماعی». *فصلنامه میراث و گردشگری*. ۳. ۳۵-۱۳.
- کاظمی‌نیا، آزاده و بابایی، پگاه. (۱۳۹۶). «عوامل مؤثر بر تمایل به انجام گردشگری پایدار و پرداخت بیشتر برای آن». *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*. ۳. ۴۳-۲۳.
- کرمی، محمدتقی و بذرافشان، محمدمهدی. (۱۳۹۳). «فهم عراق از دریچه تجربه‌زیسته زائران عراقی اربعین». *اسلام و علوم اجتماعی*. ۱۲. ۲۵-۵.
- کریمی، صدیقه و نصر، احمدرضا. (۱۳۹۱). «روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه». *پژوهش*. ۱. ۹۴-۷۲.
- شهرداری مشهد. (۱۳۸۹). «گزارش نظرسنجی از زائران درباره برنامه‌های ستاد استقبال از بهار ۱۳۸۹». مدیریت روابط عمومی و بین‌الملل.
- گیویان، عبدالله و امین، محسن. (۱۳۹۶). «محبت و هویت در آیین نمایش جهانی اربعین؛ مطالعه ماهیت، کارکردها و ساختار پیاده‌روی اربعین از منظر ارتباطات آیینی». *دین و ارتباطات*. ۵۲. ۱۹۴-۱۶۷.
- لیتل، دانیل. (۱۳۷۳). *تبیین در علوم اجتماعی درآمدی به فلسفه علم الاجتماع*. موسسه فرهنگی صراط. تهران.
- لیاقتی، هومان، خوشبخت، کورس، محمودیف حسین، کوچکزاده، محسن و امیدوار، پگاه. (۱۳۸۹). «واکاوی ویژگی‌ها و الگوی فراغت در گردشگری شهری (مطالعه موردی: تهران)». *محیط‌شناسی*. ۵۵. ۳۶-۲۵.
- مازلو، آبراهام. اچ. (۱۳۶۷). *انگیزش و شخصیت*. احمد رضوانی. معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی. مشهد.
- محمدی، تیمور، کریمی، مجتبی، نجارزاده، نگین و شاه کرم، معصومه. (۱۳۸۹). «عوامل مؤثر بر تقاضای گردشگری در ایران». *اقتصاد مالی*. ۱۰. ۱۴۲-۱۱۴.
- مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران(جهاد دانشگاهی). (۱۳۸۸). «نظر سنجی از شهروندان و زائران در خصوص طرح محدودیت تردد در هسته مرکزی مشهد ایام نوروز ۱۳۸۸». کتابخانه شهرداری. مشهد.
- معاون، زهرا، موحد، مجید و طبعی، منصور. (۱۳۹۶). «معنایابی و گردشگری مذهبی: مطالعه مردم‌نگارانه». *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. ۴. ۳۲-۱.
- مؤیدفر، سعیده، تقوایی، مسعود و زنگی‌آباد، علی. (۱۳۹۳). «تبیین امنیت گردشگران با تأکید بر مؤلفه‌های مدیریت بحران گردشگری (مطالعه موردی: فضاهای گردشگری شهر یزد)». *پژوهشنامه جغرافیای انتظامی*. ۷. ۲۳-۱.
- وبر، ماکس. (۱۳۸۴). *اقتصاد و جامعه*. عباس منوچهری، مهرداد ترابی‌نژاد و مصطفی عمادزاده. تهران: سمت

یوسفی، علی، صدیق اورعی، غلامرضا، کهنسال، علیرضا و مکری زاده، فهمیه. (۱۳۹۱). «پدیدارشناسی تجربی زیارت امام رضا(ع)». *مجله مطالعات اجتماعی ایران*. ۳ و ۴. ۱۹۸-۱۸۰.

GIBSON, Boyce. (2003). «Grounded theory». In Robert. L. Miller, & John. D. Brewer, *The A±Z of Social Research. A Dictionary of Key Social Science Research Concepts* (pp. 132-134). London: Sage.

Goulding, Christina. (1999). «Grounded Theory: some reflections on paradigm, procedures and misconceptions». *University of Wolverhampton*, 99. 2-26.

Strauss, Anselm., & Corbin, Juliet. (1998). *Basics of Qualitative Research - Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage.